

Подлісецька, Ольга Олегівна

Неоромантизм прози Лесі Українки як переосмислення традиції реалізму

Opera Slavica. 2023, vol. 33, iss. 3, pp. 43-50

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OS2023-3-8>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79382>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20240131

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Неоромантизм прози Лесі Українки як переосмислення традиції реалізму

Neoromanticism of Lesya Ukrainka's Prose as the Reinterpretation of the Tradition of Realism

Ольга Олегівна Подлісецька
(Одеса, Україна)

Абстракт:

В статті досліджується процес зміни стильових тенденцій у прозі Лесі Українки. Проаналізовано заголовки оповідань та внутрішню спрямованість ранніх оповідань та оповідань початку ХХ ст. Виявлено ознаки неоромантизму та імпресіонізму на ґрунті реалізму в досліджуваних оповіданнях. Зроблено висновок про новий спосіб опису дійсності в оповіданнях Лесі Українки: її проза зосереджена на внутрішньому світі героя та відходить від спрощеного детермінізму.

Ключові слова:

оповідання; реалізм; неоромантизм; жанр

Abstract:

The article studies the process of changing of the style tendencies in Lesya Ukrainka's prose. The titles of the short stories, and the inner focus of the short stories and prose of the early period of Lesya Ukrainka's artwork at the beginning of the 20th century are analysed. The features of impressionism on the basis of realism in the analysed short stories are identified. The conclusion about the new way of describing reality in the short stories by Lesya Ukrainka is made: her prose is concentrated on the inner world of the character, and evolves away from the simplified determinism.

Key words:

short story; realism; neoromanticism; genre

Аналіз досліджень проблеми. Проза Лесі Українки малодосліджена: вона належить до тих авторів, зацікавлення якими зростає по мірі зростання кількості літературознавчих праць та студій з дослідження її творчості. Недослідженими залишаються жанрові різновиди малої прози Лесі Українки, такі як образок, образочок, силует, арабески. У зв'язку з великою кількістю ще не здійснених студій О. Забужко називає Лесю Українку письменницею, яка ніколи не була поцінована в Україні належним чином. Класичні дослідження М. Драй-Хмари, М. Євшана, М. Зерова, Д. Донцова, О. Бабишкіна, О. Білецького, А. Музички, Є. Ненадкевича, В. Петрова, П. Филиповича та ін. змінюються дослідженнями 80–90-х років ХХ століття і сучасних 2000-х років, які йдуть під знаком літературознавиці-жінки в «лесезнавчих» студіях. Якщо згадати попередні дослідження Л. Кулінської, Наталі Кузякіної, Віри Агеєвої, Тамари Гундорової, Ніли Зборовської, Тетяни Мейзерської, Наталі Малютіної та поглянути на список дослідниць останніх десятиліть (Олександра Вісич, Леся Демська-Будзуляк, Лариса Мірошніченко, Оксана Забужко, Галина Левченко та ін), виникають ідеї і щодо феміністичного дискурсу у дослідженні творчості Лесі Українки. Найповнішим, на наш погляд, виданням, присвяченим постаті Лесі Українки за останні роки можна, на наш погляд, назвати книгу О. Забужко «Notre Dame d'Ukraine. Українка в конфлікті міфологій» (2014). (Вперше книга видана видавництвом «Факт» у 2007 році). Творчість Лесі Українки у сучасному методологічному прочитанні та художній рефлексії О. Забужко набуває неоприятних досі смислових аспектів, авторка розвінчує міфи та стереотипи, зокрема такі, як міф про Велику Хвору («творчість і хвороба ні у творчому процесі, ні на терені самого твору жодним чином не перетинаються», тому дивним є те, що «як хвора «багатостраждальниця» Леся Українка позиціонується в нашій культурі чи не настійніше, ніж як власне письменниця»¹). О. Забужко досліджує гностично-лицарський міф поетеси та прослідковує непоправну втрату шляхетсько-лицарської культури, яку так ревно намагалася зберегти та донести Леся Українка.

Починаючи дослідження стильового напрямку прози Лесі Українки, звернімося до промовистої цитати: «Проза Лесі Українки дуже контекстуальна — в ній виразно відчутні художні пошуки та ідеї початку ХХ ст. Її б можна назвати імпресіоністичною, хоча вона зовсім не нагадує вражаючий імпресіонізм М. Коцюбинського, напоений одухотворенням моментів життя і оживленням «мертвої» природи. Навпаки, проза Лесі Українки — це імпресіонізм на ґрунті реалізму. В ній відсутній і могутній міфологізм, котрий характеризує її драми,

1 ZABUŽKO, O. S.: *Notre Dame d'Ukraine: Ukrajinka v konflikti mifolohij*. Kyjiv: KOMORA, 2014, s. 75.

і романтичний пафос, котрий відзначає її поезію»². Так характеризує малу прозу Лесі Українки Тамара Гундорова у передмові до вміщених до антології оповідань письменниці, вказуючи, що в прозі письменниці відходить від натуралістичних деталей, спрощеного детермінізму, проза її неоромантична.

В чому ж сучасність Лесі Українки? Письменниця усвідомлювала, що сучасна їй література повинна запропонувати читачеві новий спосіб опису дійсності: прозу, зосереджену на внутрішньому світі людини і світі його свідомості, звільнену від старих умовностей, хронологічної послідовності і спрощеного детермінізму. Одразу зазначимо, що в творчості будь-якого письменника «функціонування різних творчих інтенцій закономірне, адже кожен новий етап у розвитку літератури стає продовженням попереднього й опозицією до нього»³ Шумило. Леся Українка, розпочавши прозову творчу діяльність з реалістичних оповідань, переходить згодом до модерністських, а точніше, неоромантичних. Особливість цих нових оповідань була в орієнтації на внутрішнє «я» героя. Звідси — «нетрадиційність внутрішнього сюжету, умовні форми «очуднення», містичні візії, сни, марення, символи. Їх не так багато у прозі Лесі Українки, але у оповіданнях «Місто смутку», «Примара», «Розмова» вони присутні.

«Таж ніхто вже й не знає, що таке «Приязнь» Лесі Українки, — твір, де вперше в жіночій літературі ХХ ст. піднімається тема дівчачих підліткових дружб і дуже тонко завуальованої дівчачої розбудженої сексуальності. А молода генерація вже навіть і не знає, що Леся Українка писала прозу. А проза у неї шикарна: вона випереджала свій час десь на півстоліття, європейська література тільки в 1970-ті приступила до розробки тих пластів жіночої психології, які Леся Українка піднімала в 1910-ті роки»⁴, — так відверто й напругу порушує питання недооціненності малої прози письменниці Оксана Забужко. Мое діло прокукурикувати

Оповідання Лесі Українки є високою модерністською літературою, які дають змогу Дмитру Чижевському зробити такий висновок: «Леся Українка закінчує історію українського реалізму в надзвичайно цінній формі, яка фактично виводить літературу далеко за межі реалізму, а українську літературу робить — вперше — літературою світовою».⁵ Леся Українка усвідомлювала, що сучасна їй література повинна запропонувати читачеві новий спосіб опису дійсності: прозу, зосереджену на внутрішньому світі людини і світі його свідомості,

2 STEL'MACH, Ī.: *Antolohija žinočoji prozy: vid Lesi Ukrajiniky do Oksany Zabuzko*. [online]. Dostupné z: <https://www.radiosvoboda.org/a/25153352.html>. [cit. 27.4.2022], s. 11–12.

3 Там же, с. 29.

4 ZABUŽKO, O.: *Moje dilo prokukurikaty...* [online]. Dostupné z: <http://vsiknygy.net.ua/interview/140/>. [cit. 27.4.2022].

5 ČYŽEVŠ'KYJD.: *Īstorija ukrajins'koi literatury*. Kyjiv: Akademija, 2003, s. 132.

звільнену від старих умовностей, хронологічної послідовності і спрощеного детермінізму. Ю. Ковалів помітив, що Леся Українка, «будучи прихильницею естетичних засад модернізму, не могла минути його суперечностей, що іноді травмували душу талантів, які, реалізуючи принципи художньої екзистенції, відмовились від себе»⁶. Так, оповідання «Розмова» присвячене діалогу між молодим поетом і колись відомою, а тепер недужою актрисою. Як і в інших психологічних оповіданнях, у цьому творі «відсутня зовнішня дія, традиційна композиція зведена до натяку, натомість нарративний простір переповнений тонко нюансованим психологічним письмом. Вічна проблема нерозуміння, яка в модерністському неоромантичному оповіданні постає як центральна, прочитується в діалозі: «Мене ніхто не розуміє, і се не тим, ніби я якась загадкова, незрозуміла натура. Ні, мене було б зовсім легко зрозуміти, треба було б тільки трошечки подумати і ще менше — пізнати»⁷,

Проза Лесі Українки модерністська не стільки через форму, як завдяки тематиці. Теми її оповідань — це теми модерної літератури зі сфери оповідань про «нову жінку», часто з феміністичним підтекстом. Прозописьмо Лесі Українки вирізняється миттєвим заглибленням авторки у зміст через нарратив. Заголовки її оповідань промовисті, вони є маркерами і стильового напрямку в тому числі. За спостереженнями Н. Астрахан, «назва твору вбирає в себе і узагальнено виражає значущість всіх рівнів його художньої структури. Якщо характеризує назву, як знак, то означуваним буде весь твір — не текст, а твір, розглянутий щодо його буття у свідомості реципієнта, яким в цьому разі є автор — перший його читач»⁸. Тому погоджуємося з висновком літературознавиці: «Аналітичне моделювання художнього тексту має вести до усвідомлення назви твору як програми його інтерпретаційної моделі»⁹. Так, перші оповідання, реалізоцентричні, мають прями заголовки («Чашка», «Святий вечір», «Така її доля» (повторювана фраза героїні твору), «Школа»). Оповідання пізніші, навпаки, у назвах містять певні абстрактні концепти: «Місто смутку», «Пізно», «Примара», «Приязнь», «Розмова» тощо. На думку Н. Астрахан, «Крізь цінність в літературному творі проглядає смисл, подібно до того, як крізь символ проступає архетип»¹⁰. Заголовок, безумовно, впливає на моделювання смислу неоромантичної прози Лесі Українки.

6 KOVALIV, Ju. Ī.: *Īstorija ukrajins'koji literatury. Kinec' XIX — poč. XXI st. U desjaty tomach. Tom 2. U poškach imanentnoho sensu*. Kyjiv: Akademija, 2013, s. 342.

7 UKRAJINKA, L.: *Z ljuds'koji namovy. Proza*. Kyjiv: Akademija, 2015, s. 126.

8 ASTRACHAN, N. Ī.: *Modeljuvannja u literaturoznavstvi: Analiz chudožn'oho tekstu ta interpretacija literaturnoho tvor*. Kyjiv: Akademvydav, 2014, s. 191.

9 Там же.

10 Там же, s. 330.

Щодо ситуації у новелістиці на межі XIX–XX ст., то тут взагалі відбувається помітне ослаблення зовнішньо-подієвого начала, яке поступається настроєвому, асоціативність викладу посилюється ліричною домінантою. Лесею Українку «міцно» на землі тримала Олена Пчілка, тож про Лесею Українку як про новелістку нового типу, на відміну від таких новелістів, як М. Коцюбинський, Ольга Кобилянська та ін. говорити дещо складно. До того ж, Леся Українка в оповіданнях чітко бачила ідею твору, його зміст, який і підпорядковувала формі. Прозаїки-модерністи, до яких, безперечно, належить і Леся Українка, «спираючись на принцип кантівського незацікавленого інтересу, на критерії естетизму та платонівського мімезису, у своїх наративах запроваджували засадничі положення «філософії життя» та «філософії серця»¹¹. Витоки реалістичного письма Лесі Українки, безперечно, йдуть від письма та поглядів її знаменитої матері, Олени Пчілки. Так, за спостереженнями М. Зерова, «із школи О. Пчілки вона винесла цю уважність до народної ідеології й синтакси, ці не зовсім звичайні для наших поетів лексичні скарби, це стремління обходитися ресурсами народного словника, ... цей такт і обережність у вживанню новотворів»¹². Але згодом український публіцист-емігрант, ідеолог модерного українського націоналізму Роман Задеснянський простежує стрімкий ріст поглядів Лесі Українки: «Минув безповоротно час, коли Л. Українка під впливом Драгоманова і оточення... ідеалізувала «грумаду». Тепер же раз-враз дзвенять в її творчості виразні ноти ібсенівського індивідуалізму»¹³. Це і є той перехід до модерного письма в творчості Лесі Українки.

Крім того, що у прозі Лесі Українки домінують «очевидні атрибути модерністичної техніки (зображення почуттів, настроїв персонажів через уривчастість фрази, недомовленість, відсутність розв'язки, застосування психологічного аналізу, філософських фрагментів, інтелектуальної лексики)»¹⁴. Важливо, що чи не кожен з її зразків прозописма має особливі риси, які можна було б, як М. Коцюбинський чи О. Кобилянська, узагальнити у власноруч визначеному жанрі. Як відомо, М. Коцюбинський, зокрема, створює, а, точніше, модифікує жанри новели у таких піджанрах, як образок, шкіц, нарис, акварель та інші. Леся Українка так означила свої прозові твори: «Місто смутку» — «силуети»,

11 KOVALIV, Ju. I.: *Istoriya ukrajins'koji literatury. Kinec' XIX – poč. XXI st. U desjaty tomach. Tom 2. U pošukach imanentnoho sensu*. Kyjiv: Akademija, 2013, s. 200.

12 ZEROV, M. K.: *Ukrajins'ke pys'menstvo. Vid Kuliša do Vynnyčenka: Lekciji, narysy, statii*. Drohobyč: Vidrodžennja, 2007, s. 67.

13 ZADESNJANS'KYJ, R.: *Krytyčni narysy. Tom 4. Tvorčist' Lesi Ukrajinky*. Logos: München, 1965, s. 27–28.

14 ŠIRUK, V.: «Ja bahato pysaty beletrystyky nikoly ne mohla, bo vona zanadto palyt' mene». *Ukrajinka Lesja. Z ljuds'koji namovy. Proza*. Kyjiv: Akademija, 2015, s. 10.

«Свят вечір» — образок, «Така її доля» — образок з життя, «Помилка» — думки арештанта, «А все-таки прийди!» — утопічна фантазія, «Щастя» — легенда. Оповідання-повість «Приязнь» авторка означає як «оповідання з життя Волинського Полісся». Здебільшого під кожним іншим прозовим твором Лесі Українки є її власне авторське визначення жанру: «оповідання». Але досліджуючи ці новели-оповідання, ми спостерігаємо їхню різноманітність. Так, твір «Над морем» має яскраве імпресіоністичне забарвлення. Оповідання «Лист у далечінь» має спрямовано-морську тематику, але, на відміну від оповідання «Над морем», де море і є головним образом твору, тут головними героями є чоловік та жінка, ймовірно, закохані одне в одного. Хоча, як і в оповіданні «Над морем», дія відбувається на морі (посеред моря на пароплаві) і закінчується оповідь, коли закінчується плавання, але в цьому оповіданні наявний потужний психологічний струмінь, море ж виступає радше фоном.

Зазначимо, що ранні оповідання Лесі Українки, ще народницькі за формою, вже відходять від стильової тенденції реалізму і дійсно започатковують нову, потужну сучасну літературу. Справжнім новаторським оповіданням у тематичному плані (у плані відходу від традиції звичаїв) є образок з життя (визначення Л. У.) «Така її доля». Тема домашнього насилля та аб'юзу є надзвичайно актуальною у наш час, а в часи наприкінці XIX століття навіть не поставала як така, що була варта уваги письменника. Мати в оповіданні виконує роль жертви і нав'язує цю роль своїй доньці, яку регулярно б'є чоловік. Мати виправдовує зятя, звертаючись до сили традиції та стереотипів. Слова «Так її доля!» мати повторює тричі протягом всієї розповіді, наче втішаючи сама себе, виправдовуючи власну байдужість та пасивність по відношенню до доньки. Через монолог матері в читача формується стійке враження, що мати скорилася і сліпо пливе за течією. Ідея твору — спротив аб'юзу, який стереотипно тоді і навіть зараз виправдовується. У творі учасники цього шлюбу, а також мати врешті-решт обирають позицію згоди, що, безперечно, йде всупереч з переконаннями самої авторки. Стереотипним уявленням про обов'язкове «вдале» заміжжя починається і оповідання «Чашка», «Жаль». Всім своїм життям Леся Українка заперечує цей стереотип у патріархальному суспільстві XX століття.

Якщо спробувати модифікувати прозу Лесі Українки у жанровому розумінні, то можна зазначити, що оповідання «Примара» виступає як оповідання-метафора, де головний образ-символ змія є центральним і закодованим настільки символічно, що робить твір відкритим і дає простір для багатьох інтерпретацій. Оповідання «Розмова» — це оповідання-діалог, творів Лесі Українки, таку структура є рідкісна для оповідань письменниці, оскільки ранні її твори мають полілогічний нарратив, а модерністські — монологічний (іноді внутрішній

монолог героя або роздуми оповідача). Інше оповідання «Interview» — це сповідь журналіста, внутрішній монолог, але і його авторка не означає інакше, як «оповідання».

Ці «внутрішні» модифікації жанру вказують на певні зміни в і техніці письменниці, і в її світогляді, де неабияке місце посідає внутрішній відрив від матері, яка залишалася ще на позиціях реалізму у власній творчості. Міняється час, міняється література. Ранні оповідання Лесі Українки ми читаємо «фабульно», беручи до уваги «зображальну» сторону. Але і тут фабула новітня, не традиційна, яка зображувала патріархальний устрій родини. Це ми бачимо в оповіданнях «Чашка», «Святий вечір!» та ін. Таким чином ще раз переконуємося, що новаторство письменниці — не на рівні форми, а на рівні змісту.

Вже пізніші оповідання вимагають зміненої опції читання. Твори стають внутрішньо-виражальними, на що часто вказує підзаголовок. В них — мінімум діалогів та описів ситуацій, а натомість спостерігаємо занурення у внутрішній світ героя або оповідача. Новели стають яскраво неоромантичними, перехід стилів в них уже відбувся. Якщо навести приклад з живопису, то різниця в рецепції тут кардинальна: інакше, ніж реалістичний живопис, ми сприймаємо та аналізуємо імпресіоністські полотна, а згодом і авангардистські. Інакше читаються і твори неоромантиків.

Бібліографія:

- ASTRACHAN, N. Ī.: *Modeljuvannja u literaturoznnavstvi: Analiz chudožn'oho tekstu ta interpretacija literaturnoho tvorju*. Kyjiv: Akademvydav, 2014.
- ČYŽEVŠ'KYJ D.: *Īstorija ukrajins'koji literatury*. Kyjiv: Akademija, 2003.
- KOVALĪV, Ju. Ī.: *Īstorija ukrajins'koji literatury. Kĭnec' XIX – poč. XXI st. U desjaty tomach. Tom 2. U pošukach ĭmanentnoho sensu*. Kyjiv: Akademija, 2013. ISBN 978-966-580-418-5.
- SĪRUK, V.: «*Ja bahato pysaty beletrystyky nikoly ne mohla, bo vona zاناتdo palyt' mene*». *Ukrajinka Lesja. Z ljuds'koji namovy. Proza*. Kyjiv: Akademija, 2015, s. 7–11. ISBN 978-966-580-473-4.
- STEL'MACH, Ī.: *Antolohija žynočoji prozy: vid Lesi Ukrajinky do Oksany Zabužko*. [online]. Dostupné z: <https://www.radiosvoboda.org/a/25153352.html>. [cit. 27.4.2022].
- ŠUMYLO, N.: *Ukrajins'kyj modernizm počatku XX st.: pytannja poetyky*. Slovo ĭ čas. 2017, nr. 3, s. 26–38.

UKRAJINKA, L.: *Z ljuds'koji namovy. Proza*. Kyjiv: Akademija, 2015. ISBN 978-966-580-473-4.

ZABUŽKO, O.: *Moje dilo prokukurikaty...* [online]. Dostupné z: <http://vsiknygy.net.ua/interview/140/>. [cit. 27.4.2022].

ZABUŽKO, O. S.: *Notre Dame d'Ukraine: Ukrajinka v konflikti mifolohij*. Kyjiv: KOMORA, 2014. ISBN 978-617-7286-28-7.

ZADESNJANS'KYJ, R.: *Krytyčnì narysy. Tom 4. Tvorčist' Lesì Ukrajinky*. Logos: München, 1965.

ZEROV, M. K.: *Ukrajins'ke pys'menstvo. Vid Kuliša do Vynnyčenka: Lekciji, narysy, statì*. Drohobyč: Vidrodžennja, 2007. ISBN 978-966-538-186-0.

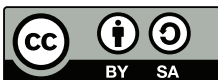
About the author

Olga Olegivna Podlisetska

I. I. Mechnikov Odesa National University, Faculty of Philology, Department of General and Slavic Literature, Odesa, Ukraine

podlisecka@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4100-3019>



This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.